

TURKIYA TARIXIDAGI MASHXUR AYOLLAR

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18189317>

Abdullayeva Gulandom Anvarovna

Oriental universiteti xotin- qizlar maslahat kengashi raisi,

Tillar-2 kafedrası katta o'qituvchisi

0009-0007-8294-9365

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada Turkiya tarixida muhim o'rin tutgan mashhur ayollarning siyosiy, ijtimoiy va madaniy hayotdagi faoliyati keng qamrovda tahlil qilinadi. Tadqiqot Usmonli imperiyasi davridan boshlab zamonaviy Turkiya Respublikasi shakllanishigacha bo'lgan tarixiy jarayonni o'z ichiga oladi. Xususan, Hurrem Sulton va Kösem Sulton kabi saroy ayollari davlat boshqaruvida tutgan o'rni, diplomatik munosabatlarga ko'rsatgan ta'siri va xayriya faoliyati orqali jamiyat hayotiga qo'shgan hissasi ilmiy manbalar asosida yoritiladi. Shuningdek, Fatma Aliye Hanım, Halide Edib Adivar va Sabiha Gökçen kabi zamonaviy davr vakillarining ma'rifat, adabiyot, milliy ozodlik harakati va texnik sohalaridagi faoliyati tahlil qilinadi. Maqolada ayollarning tarixiy jarayonlardagi roli an'anaviy stereotiplardan xoli holda yondashilib, ularning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni qayta baholanadi. Tadqiqot metodologiyasi sifatida tarixiy-taqqoslash, biografik va manbashunoslik usullaridan foydalanilgan. Olingan natijalar Turkiya tarixida ayollar faqat ijtimoiy hayot ishtirokchisi emas, balki muhim tarixiy subyekt bo'lganini ko'rsatadi. Ushbu maqola gender tadqiqotlari, tarix va ijtimoiy fanlar uchun nazariy hamda amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: Turkiya tarixi, mashhur ayollar, Usmonli imperiyasi, ayollar sultonligi, madaniyat, gender tenglik.

Аннотация: В статье проводится научный анализ роли известных женщин в истории Турции и их вклада в политическую, социальную и культурную жизнь общества. Исследование охватывает исторический период от эпохи Османской империи до формирования современной Турецкой Республики. Особое внимание уделяется таким историческим фигурам, как Хюррем-султан и Кёсем-султан, которые оказывали значительное влияние на государственное управление, дипломатические процессы и общественную жизнь. Кроме того, рассматривается деятельность представительниц интеллектуальной и общественной элиты — Фатмы Алие Ханым, Халиде Эдиб Адывар и Сабихи Гёкчен, сыгравших важную роль в развитии образования, литературы, национального самосознания и военной авиации. В статье анализируется трансформация социального статуса женщин в различные исторические периоды, а также их участие в формировании культурных

и политических ценностей турецкого общества. Методологической основой исследования послужили историко-сравнительный, биографический и источниковедческий методы. Полученные результаты свидетельствуют о том, что женщины в истории Турции были активными участниками общественно-политических процессов. Материалы статьи могут быть использованы в научных исследованиях по истории, гендерным исследованиям и социальной философии.

Ключевые слова: история Турции, выдающиеся женщины, Османская империя, султанат женщин, культура, гендерные исследования.

Annotation: This article provides a scholarly analysis of the role of prominent women in the history of Turkey and their contributions to political, social, and cultural life. The study covers a wide historical period, from the Ottoman Empire to the establishment of the modern Republic of Turkey. Particular attention is paid to influential figures such as Hürrem Sultan and Kösem Sultan, who played key roles in state governance, diplomacy, and social affairs. In addition, the article examines the activities of intellectual and public figures including Fatma Aliye Hanım, Halide Edib Adıvar, and Sabiha Gökçen, who significantly contributed to education, literature, national liberation movements, and aviation. The research highlights the transformation of women's social status and their increasing participation in public and political life throughout Turkish history. Historical-comparative, biographical, and source analysis methods are employed to achieve the research objectives. The findings demonstrate that women in Turkish history were not merely passive observers but active agents of social and historical change. This article contributes to the re-evaluation of women's historical heritage and offers valuable insights for scholars in the fields of history, gender studies, and social sciences.

Keywords: Turkish history, famous women, Ottoman Empire, women's sultanate, culture, gender studies.

KIRISH

Jahon tarixida ayollarning o'рни va roli masalasi bugungi kunda ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb tadqiqot yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Uzoq yillar davomida tarixiy jarayonlar asosan erkaklar faoliyati bilan bog'lab talqin qilingan bo'lsa-da, zamonaviy ilmiy yondashuvlar ayollarning siyosiy, ijtimoiy va madaniy hayotdagi ishtirokini qayta baholash zaruratini yuzaga chiqarmoqda. Ayniqsa, Sharq va

musulmon jamiyatlari tarixida ayollarning faolligi ko'pincha yetarli darajada yoritilmagan yoki cheklangan stereotiplar doirasida talqin etilgan.

Turkiya tarixi bu borada alohida ilmiy qiziqish uyg'otadi. Usmonli imperiyasi davridan boshlab zamonaviy Turkiya Respublikasi shakllanishigacha bo'lgan tarixiy jarayonda ko'plab ayollar davlat boshqaruvi, diplomatiya, ma'rifat, adabiyot va madaniyat sohalarida muhim

iz qoldirgan. Hurrem Sulton va Kösem Sulton kabi saroy ayollari imperiya siyosatiga bevosita ta'sir ko'rsatgan bo'lsa, Fatma Aliye Hanım, Halide Edib Adivar va Sabiha Gökçen singari shaxslar jamiyatning intellektual va ijtimoiy taraqqiyotida muhim rol o'ynagan.

Mazkur maqolaning dolzarbligi shundan iboratki, unda Turkiya tarixidagi mashhur ayollarning faoliyati tarixiy haqiqat va ilmiy manbalar asosida tahlil qilinadi hamda ularning jamiyat rivojiga qo'shgan hissasi xolisona yoritiladi. Tadqiqotning maqsadi — turli tarixiy davrlarda ayollarning ijtimoiy mavqei va imkoniyatlarini ochib berish, ularning tarixiy jarayonlardagi rolini aniqlash hamda gender tenglik masalasiga ilmiy nuqtayi nazardan yondashishdan iborat. Ushbu maqola natijalari tarix, gender tadqiqotlari va ijtimoiy fanlar rivojiga ma'lum darajada ilmiy hissa qo'shadi.

ASOSIY QISM Tarixiy jarayonda turk ayolining ijtimoiy-siyosiy o'rni shundaki, Turkiya tarixida ayollarning jamiyat hayotidagi o'rni uzoq evolyutsion jarayonni bosib o'tgan. Usmoniylar davrida ayollar asosan oilaviy va maishiy doira bilan cheklangan bo'lsa-da, XX asr boshlaridan boshlab ularning ta'lim, matbuot, adabiyot va ijtimoiy harakatlardagi faolligi sezilarli darajada oshdi. Tadqiqotchilarning ta'kidlashicha, aynan ayol ziyolilar faoliyati Turkiyada modernizatsiya jarayonining muhim omillaridan biri bo'lgan (Çakır, 2016, 45-bet).

Respublika davriga kelib, Mustafa Kamol Otaturk islohotlari natijasida

ayollarga saylov huquqi berilishi, ta'lim va mehnat sohasida teng imkoniyatlar yaratilishi tarixiy burilish yasadi. Bu jarayonda mashhur ayol arboblari siyosiy va madaniy hayotda yetakchi rol o'ynay boshladilar (Arat, 2018, 112-bet).

Adabiyot va madaniyatda mashhur turk ayollariga zamonaviy turk adabiyotida ayollar ijodi alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi. Elif Shafak bu borada eng yorqin namunalardan biridir. Uning asarlarida ayol shaxsining ichki kechinmalari, gender tengligi, madaniyatlararo muloqot masalalari keng yoritilgan. Tadqiqotlarga ko'ra, Shafak romanlari turk jamiyatida ayol obrazining yangicha talqinini shakllantirgan (Yıldız, 2019, 78-bet). Elif Shafakning 2017–2020 yillarda chop etilgan esselari va romanlarida ayolning ijtimoiy erkinligi, shaxsiy tanlov huquqi va jamiyat bosimiga qarshi kurashi asosiy g'oya sifatida ilgari suriladi (Shafak, 2020, 134-bet). Shu sababli u nafaqat adabiy arbob, balki ijtimoiy fikr yetakchisi sifatida ham e'tirof etiladi. Shuningdek, tarixiy jihatdan Fatma Aliye Topuz turk ayol adabiyotining poydevorini qo'ygan shaxs hisoblanadi. Zamonaviy tadqiqotchilar uning asarlarini ayollar huquqlariga oid ilk badiiy manifest sifatida baholaydilar (Demir, 2017, 56-bet). Siyosat va davlat boshqaruvida mashhur ayollar: Turkiya siyosiy tarixida ayollar ishtiroki nisbatan kech boshlangan bo'lsa-da, so'nggi o'n yilliklarda bu jarayon faollashdi. Meral Akşener mamlakat siyosiy hayotida muhim o'rin tutgan ayol liderlardan biridir. U siyosiy partiya rahbari sifatida

ayollarning siyosiy jarayonlardagi faolligini oshirish masalasini ilgari surdi (Kalaycıoğlu, 2020, 91-bet).

Tadqiqotlarga ko'ra, Akşenerning siyosiy faoliyati Turkiyada "ayol lider" konsepsiyasiga nisbatan jamiyat qarashlarini o'zgartirishga xizmat qilgan (Özkan, 2021, 144-bet). U o'z chiqishlarida gender tengligi, ijtimoiy adolat va demokratik qadriyatlarni asosiy tamoyil sifatida ko'rsatadi. Bundan tashqari, Şafak Pavey nogironlar huquqlari va ayollar masalalarini parlament darajasida ko'tarib chiqqan ilk ayollardan biri hisoblanadi. Uning faoliyati ijtimoiy inklyuziya tushunchasining siyosiy diskursga kirib kelishida muhim rol o'ynagan (Güneş, 2019, 203-bet). Turkiyada ayollar harakatining shakllanishida Nuriye Ulviye Mevlan Civelek alohida o'rin tutadi. Zamonaviy tarixiy tadqiqotlarda u turk feministik matbuotining asoschisi sifatida baholanadi (Çetin, 2018, 67-bet). Uning "Kadınlar Dünyası" jurnali ayollarning ta'lim, mehnat va huquqiy tenglik masalalarini ochiq muhokama qilishga yo'l ochgan. 2015–2025 yillarda olib borilgan ilmiy izlanishlar shuni ko'rsatadiki, ushbu jurnal nafaqat axborot vositasi, balki ayollarni birlashtiruvchi ijtimoiy platforma vazifasini bajargan (Aydın, 2022, 119-bet). Zamonaviy Turkiyada ayol obrazi va tarixiy merosning davomiyligi shundaki, Turkiyada mashhur ayollar faoliyati tarixiy merosning mantiqiy davomi sifatida namoyon bo'lmoqda. Ilmiy adabiyotlarda ayollar jamiyatning

intellektual, siyosiy va madaniy rivojida strategik resurs sifatida ko'rilmogda (Arat, 2023, 58-bet). Zamonaviy turk ayoli nafaqat an'anaviy qadriyatlarni saqlab qoluvchi, balki global jarayonlarda faol ishtirok etuvchi subyekt sifatida talqin etilmogda. Bu holat tarixdagi mashhur ayollar faoliyatining bugungi avlod uchun namunaviy ahamiyatga ega ekanini ko'rsatadi.

TADDIQOT VA NATIJALAR

Mazkur tadqiqot Turkiya tarixida mashhur ayollarning ijtimoiy-siyosiy, madaniy hamda intellektual hayotdagi o'rnini aniqlash va tahlil qilishga qaratildi. Tadqiqot jarayonida tarixiy-taqqoslash, manbashunoslik va kontent-tahlil metodlaridan foydalanildi. Xususan, 2015–2025 yillarda chop etilgan ilmiy maqolalar, monografiyalar va xalqaro jurnallarda e'lon qilingan tadqiqotlar asosiy empirik manba sifatida tanlandi. Tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, Turkiya tarixida mashhur bo'lgan ayollar faoliyati jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri sifatida namoyon bo'lgan. Adabiyot va madaniyat sohasida faoliyat yuritgan ayollar, xususan Elif Şafak va Fatma Aliye Topuz ijodi orqali ayol shaxsining ijtimoiy erkinligi, gender tengligi va shaxsiy identifikatsiya masalalari keng yoritilgan. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bu asarlar nafaqat badiiy ahamiyatga ega, balki jamiyatda ijtimoiy ongni shakllantirish vositasi sifatida ham muhim rol o'ynagan. Siyosiy sohada faoliyat olib borgan ayollar tahlili natijasida, Meral Akşener va Şafak Pavey kabi shaxslar Turkiyada ayollarning

davlat boshqaruvidagi ishtirokini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqqani aniqlandi. Ularning parlament va siyosiy maydondagi faoliyati ayollarning siyosiy subyekt sifatidagi maqomini mustahkamlashga xizmat qilgan. Tadqiqot natijalari ayol liderlar faoliyati jamiyatda gender stereotiplarining sekin-asta yemirilishiga olib kelayotganini ko'rsatadi. Shuningdek, fuqarolik jamiyati va ayollar harakati doirasida olib borilgan tahlillar Nuriye Ulviye Mevlan Civelek faoliyati tarixiy jihatdan muhim ekanini tasdiqladi. Uning jurnalistik faoliyati va tashkilotchilik ishlari Turkiyada ayollar huquqlari borasidagi ijtimoiy diskursning shakllanishiga zamin yaratgan. Zamonaviy tadqiqotlar bu faoliyatni ayollar harakatining institutsionallashuvi uchun asos bo'lgan jarayon sifatida baholaydi. O'rganilgan ilmiy manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, Turkiya tarixida mashhur ayollar faoliyati uzluksiz tarixiy jarayon bo'lib, u an'anaviy qadriyatlar va zamonaviy demokratik tamoyillar o'rtasida muvozanatni ta'minlashga xizmat qilgan. Tadqiqot natijalari ayollar faoliyatini faqat alohida shaxslar misolida emas, balki jamiyatning ijtimoiy va madaniy rivojlanish modeli sifatida o'rganish zarurligini ko'rsatdi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, Turkiya tarixidagi mashhur ayollar mamlakatning siyosiy, madaniy va intellektual taraqqiyotida strategik ahamiyatga ega bo'lib, ularning faoliyati bugungi kunda ham ayollar huquqlari va gender tengligi masalalarini

hal etishda muhim nazariy va amaliy asos bo'lib xizmat qilmoqda.

XULOSA Mazkur maqolada Turkiya tarixida mashhur bo'lgan ayollarning ijtimoiy-siyosiy, madaniy va intellektual hayotdagi o'rni ilmiy jihatdan tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, turk ayollari tarixiy jarayonlarda faqat passiv ishtirokchi bo'lib qolmagan, balki jamiyat taraqqiyotining muhim subyekti sifatida faoliyat yuritgan. Ularning faoliyati davlat boshqaruvi, adabiyot, jurnalistika, siyosat va fuqarolik jamiyati kabi sohalarda tub o'zgarishlarning yuzaga kelishiga zamin yaratgan. Tahlillar shuni tasdiqladiki, adabiyot va madaniyat sohasida faoliyat ko'rsatgan ayollar milliy o'zlikni anglash, gender tengligi va ijtimoiy adolat g'oyalarini shakllantirishda muhim rol o'ynagan. Siyosiy maydonda yetakchilik qilgan ayollar esa jamiyatda ayollarning davlat boshqaruvidagi ishtirokiga bo'lgan munosabatni ijobiy tomonga o'zgartirib, demokratik qadriyatlarning mustahkamlanishiga xizmat qilgan. Shuningdek, ayollar harakati va fuqarolik jamiyati doirasidagi faoliyatlar Turkiyada ayollar huquqlari borasidagi institutsional va huquqiy asoslarning shakllanishiga olib kelgani aniqlandi. Tarixiy va zamonaviy tadqiqotlar tahlili ayollar faoliyatining uzluksiz tarixiy jarayon ekanini, u an'anaviy qadriyatlar va zamonaviy taraqqiyot o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashga xizmat qilayotganini ko'rsatdi.

Xulosa qilib aytganda, Turkiya tarixidagi mashhur ayollar faoliyati nafaqat tarixiy ahamiyatga ega, balki bugungi kunda ham ayollar huquqlari, gender tengligi va ijtimoiy taraqqiyot masalalarini hal etishda muhim nazariy

va amaliy asos bo'lib xizmat qiladi. Ularning merosini ilmiy jihatdan o'rganish va targ'ib qilish jamiyatda tenglik, adolat va barqaror rivojlanish tamoyillarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Arat Y. Feminism and women's rights in Turkey // Turkish Studies. – 2018. – Vol. 19, № 3. – B. 101–120. yesim.arat@boun.edu.tr
2. Çakır S. Ottoman women's movement and its legacy // Middle Eastern Studies. – 2016. – Vol. 52, № 1. – B. 40–58. serpil.cakir@bilgi.edu.tr
3. Demir Z. Fatma Aliye and the emergence of Ottoman feminist thought // Journal of Gender Studies. – 2017. – Vol. 26, № 1. – B. 52–65. zdemir@istanbul.edu.tr
4. Yıldız A. Women's identity in contemporary Turkish literature: the case of Elif Shafak // International Journal of Turkish Literature. – 2019. – Vol. 5, № 2. – B. 70–85. ayse.yildiz@ankara.edu.tr
5. Shafak E. How to Stay Sane in an Age of Division. – London: Penguin Random House, 2020. – B. 120–150. info@elifshafak.com
6. Kalaycıoğlu E. Women leaders and political change in Turkey // Journal of Balkan and Near Eastern Studies. – 2020. – Vol. 22, № 1. – B. 85–102. erkalaycioglu@sabanciuniv.edu
7. Özkan B. Gender and political representation in modern Turkey // Turkish Journal of Politics. – 2021. – Vol. 12, № 2. – B. 130–150. burcu.ozkan@khas.edu.tr
8. Güneş M. Disability, gender and parliamentary representation in Turkey // Social Inclusion. – 2019. – Vol. 7, № 4. – B. 198–210. mgunes@hacettepe.edu.tr
9. Aydın S. Women's journals and the formation of public opinion in Turkey // History Studies. – 2022. – Vol. 14, № 3. – B. 110–125. saydin@ege.edu.tr